

alföld

IRODALMI, MŰVELŐDÉSI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

„TÖRVÉNYSÉRTÉS
NÉLKÜL...”
A GULYÁS-TESTVÉREK
FILMSZOCIOGRÁFIÁJA
A HORTOBÁGYI
MUNKATÁBOROKRÓL

BESZÉLGETÉS
KIRÁLY ISTVÁNNAL
A FILMSZEMLÉRŐL

A HETVENÖT ÉVES
WEÖRES SÁNDORT
KÖSZÖNTIK PÁLYATÁRSAI

IN MEMORIAM
BARTA JÁNOS

HARMINCKILENCEDIK ÉVFOLYAM

1988/6

alföld

HARMINCKILENCEDIK ÉVFOLYAM — 1988. JÚNIUS

- Gulyás Gyula–Gulyás János* : Törvénytétel nélkül... (Filmszociográfia a hortobágyi munkatáborokról, I. rész) 3
A szociográfia pillanata (*Király István*nal, a Magyar Játékfilmszemle zsűritagjával beszélget *Pálfy G. István*) 29

Weöres Sándor 75 éves

- Agh István* verse: Weöres Sándornak Csöngéből 40
Farkas Árpád verse: Impromptu 40
Esterházy Péter : WS-napló 41
Fodor András : Az ég-sapkájú ember 45
Petőcz András : Variáció és médium-art (Jegyzet Weöres Sándorról) 48
Kukorelly Endre verse: Weöres zászló 50
Határ Győző verse: Mozdulatlan vihar 51
Kiss Tamás verse: Toccata Weöres Sándor születésnapjára 52
Takáts Gyula : A weöresi vers és szerepe 53
Tandori Dezső : Weöres Sándor „32 éve” 54

Kritika

- Hima Gabriella* : Az outsider-magatartás válsága (Sükösd Mihály: Halottak napja: feltámadás; A halottak gyorsan lovagolnak) 57
Vaszy Géza : Ördögh Szilveszter: Titkos értelmű rózsa 60
Károlyi Csaba : Lázár Ervin: Tuvudsz ivigy? 63
Petőcz András : Tandori Dezső: A becsomagolt vízpart 65
Korsós Bálint : Weber Antal: Kolozsvári Grandpierre Emil 67
Beck András : Kabdebó Lóránt: Lakatos István 69
Dobos István : A megértés archaikus szenvedélye (Balassa Péter: A látvány és a szavak) 72
Pál György : Évgyűrűk (Antológia Kárpátaljáról) 74

Figyelő

<i>Simon Zoltán</i> : Kállai Gyula: Megkésett börtönnapló	77
<i>Valuch Tibor</i> : A hatalmi rendszer természetrajza (Töprengések Magyar Bálint: Dunaapáti 1944–1958 című dokumentum-szociográfiája kapcsán)	81
<i>Kiss Tamás</i> : Juhász Géza levelesládája	84
<i>Surányi Béla</i> : „Ment-e a könyvek által a világ elébb?” (Magyar könyvtártörténet)	87
<i>Im memoriam Barta János</i>	
<i>Nagy Miklós</i> : A gyász óráiban	90
<i>Imre László</i> : Búcsúszavak a sírnál	92
<i>Barta János</i> : Kozmopolita költészet (Szélgjegyzetek Arany János verséhez)	93
Híreink	96
Képek	
<i>Nagy Gábor</i> fotósorozata a hortobágyi munkatáborok helyszíneiről	

KÖVETKEZŐ SZÁMAINK TARTALMÁBÓL

Babics Imre, Buda Ferenc, Gécz János, Marno János versei
Gulyás Gyula–Gulyás János : Törvénysértés nélkül... (filmszociográfia a hortobágyi munkatáborokról, II. rész)
Cs. Gyimesi Éva tanulmánya Szilágyi Domokosról
100 éve született Füst Milán: *Kun András, Nagy Sz. Péter és Tandori Dezső* esszéi
Kritika – Figyelő

alföld

Irodalmi, művelődési és kritikai folyóirat

Juhász Béla főszerkesztő
Márkus Béla főszerkesztő-helyettes
Aczél Géza olvasószerkesztő
Bakó Endre
Fülöp László
Imre László
Simon Zoltán
Veliky János rovatvezetők
Keresztury Tibor munkatárs

A megértés archaikus szenvedélye

BALASSA PÉTER: A LÁTVÁNY ÉS A SZAVAK

Lukács korai, 1910-es *Megjegyzések az irodalomtörténet elméletéhez* című kongeniális tanulmányának kivételesen érzékeny kritikai elemzése élesen kirajzolja Balassa Péter szellemi arcélét, és modellérvényűen jellemzi *esszéprójájának* természetét. *A látvány és a szavak* kötetnyitó írása a coincidentia oppositorum értelmében mintegy módszertani alapvetése Balassa szüntelenül megújuló műértelmező eljárásának, s egyben harmadik tanulmánygyűjteményének művészetfilozófiai problémakatalógusát is magába foglalja. *A zárójelbe tett módszer* lapjain élesen veti fel azt az utóbbi években érdeklődésének homlokterébe került s új könyvének egészen végighúzódo, ily módon kötetszerző ősi tudományelméleti problémát, amelyet Gadamerig visszhangzóan már a fiatal Lukács is megfogalmazott: „a művészetről való beszéd megalapozásakor... kár természettudományos elméleti rigorizmussal kísérletezni, mert ez a művészetről való beszéd teljes félreértésén alapul. Másfelől viszont a rigorizmus feladásából egyáltalán nem következik valami általában vett tudománytalanság”.

A fiatal Lukács elméletalkotási kísérletének beleérző lényeglátásról tanúskodó rekonstrukciója – fogalma szerint – újjáépítés. Balassa Péter tiszta megvilágításba állítja a *Lélek és a formák* alap gondolatában már körvonalazott művészi elemzés mód bölcséleti alapjait, határozottan elkülöníti az ott kifejtett esszéiszti kát a szellem öntetszelgő játékatól, a tudománytalan, impresszionista kritikától, rámutat a *Megjegyzésekben* kifejtetlenül hagyott, de mégis rendkívül gazdag elméleti lehetőségeket magukban rejtő felismeréseknek a filozófiai hermeneutikával érintkező pontjaira, és eközben – Balassa mélyebb szándékának megfelelően – ártatlannak tetsző tudománytörténeti okfejtése észrevétlenül drámai formát ölt; különféle *beszédmódok* izgatón eleven dialógusává alakul át. Az így létrejövő hermeneutikus körben az *esszé műformája által is közvetített életproblémaként* jelenik meg mindaz, amit az elemzett írás vizsgált, a műalkotások történeti megértésének esztétikai lehetősége. S magától értehető, hogy ebben a bölcséleti alakzatban a hozzá visszahajló megértéskísérlet sem „utólagos viszonyulás valamely történeti hagyományhoz mint tárgyhoz, hanem egy dialogikus folyamat aktuális része. Így tehát maga a dialógus az igazság”.

Balassa Péter szokatlanul komoly és következetes gondolkodói tartással – s e helyütt, művei tegnapi és mai fogadtatásának tükrébe pillantva azt is hangsúlyoznom kell, hogy nem kis szellemi bátorságról tanúságot téve – megújította kortárs esszéírásunkat, európai kultúránknak azt a rendkívül gazdag hagyománnyal rendelkező műfaját, amely a magyar értekező próza fejlődéstörténetében is kivételes szerepet töltött be, de az utóbbi évtizedekben – néhány kiemelkedő teljesítménye ellenére is – háttérbe szorult. Balassa konok küzdelmek árán egyéniségére szabta a műfajt; a szabad gondolat születésének és kiteljesedésének drámai folyamatát meglevenítő eredeti változatát alakította ki, amelyet a poème en devenir analógiájára pensée en devenirnek keresztelhetnénk el. Balassa az általa *esszéprójának* nevezett műfajban rátalált egy olyan érvényes kifejező és közvetítő formára, amelyben az alkatára és gondolkodására oly jellemző termékeny kettősség: művészi érzékenységgel párosuló teremtő hajlam és hagyományörző, éréktudatosító magatartás, magas alkotói igény és pedagógusi elhivatottságérzet egymásba forrt szervezővel élhet.

A látvány és a szavak több okból is kitűnő kötet cím. Elsőként azért, mert Balassa Péter írásainak nyugtalanító alapkérdését sűríti magába; a kultúra egyetemes válságának bénító tudatáról ad hírt, a keresztény egzisztencializmusban apokalipszis utáninak nevezett korszak állapotáról, arról az esszéikben hol rejtetten megfogalmazott, hol meg

gondolatmenetük középpontjába állított, de mindenütt jelen lévő problémáról, amit a *Harmadnapon* Pilinszkyje szövegátolott meg elemi erővel: láthatja és látja-e az ember történelmének következményeit, a század metafizikai botrányai után fenntartható-e még a szavak értelme. *A látvány és a szavak* egyszerre utal az evangéliumi tanúságtételre (Jn 20,8) és egyben a transzcendens világképeket elemző Balassa Péter megoldhatatlannak tűnő nehézségeire: a fogalmi megértésnek ellenálló látásmódok jellemezhető-e érvényesen kiüresedett jelentésű szavakkal, tárgyasítható-e mindaz, ami eredendően tisztán szellemi és formátlan. A szubjektív létérzékelést ontológiai adottságnak tekintő Balassa Péter vallomásos eszéprózái, az igazságkeresést személyiségdrámaként megélt gondolkodók világkép-teremtési kísérleteinek hermeneutikai reflexiója révén, a létről való helyes beszéd előfeltételeit kutatják. Hiba volna tehát „művészetközeli” írásműveit az újabb kori, szaktudományos-filozófiai elméletalkotás mértékével mérni, hisz a paradoxon világos tudata megköveteli az előbbi ismeretét, s egyben kifejezi a bölcsélet szerepét átértelmező Balassa Péter mélyebb intencióját: „az elvesztett objektivitás maga is az európai individuum legnagyobb produktumai közül való; visszaszerzése nem képzelhető el nélkül”.

Balassa Péter gyakorló kritikusként tíz esztendeje prózaepikánk megújuló áramlatának hűségese közvetítője. *A látvány és a szavak* kötetzáró fejezetébe az utóbbi két év terméséből a Bodor Ádám, Krasznahorkai László, Márton László, Esterházy Péter írásművészetéről szóló esszéit vette fel, és a *Hagyományértelmezések újabb prózáinkban* című összefoglaló igényű tanulmányát. Elmélyült szöveginterpretációival hatékonyan formálja kortárs műbírálóink szemléletét, és az is kétségtelen, hogy szellemi jelenlétével immár rangos helyet vívott ki kultúránknak abban az átalakulási folyamatában, amelynek eredményeképp lényegesen módosult kritikai gondolkodásunk értékrendszere. *A látvány és a szavakban* korábbi írásaihoz képest szembeötlően megokosodtak Balassa Péter védekező gesztusai. Talán az ímént érintett átmeneti recepciók helyzet mélyén meghúzódó okok magyarázhatják a szerző „maga mentségére” írott polemikus gondolatait. Érdeklődésének eredeti értelmű konzervatív fordulata törvényszerűnek tekinthető. Megértésének egyre táguló köreit jelzi új kötetében azzal, hogy irodalmi önszemléletünk szociológiai és mentalitástörténeti összefüggéseit megvilágító forma- és világképelemzéseiben mindenekelelt elsüllyedt tradíciók értékeit hozza felszínre, és különleges érzékkel tárja fel a napjaink művészetére is termékenyen sugárzó rejtőzködő hagyomány hajszálygököreit.

Balassa irodalomtörténeti tárgyú esszéi közül emeljük ki *Az önéletről Babitsról* szöveget, amellyel általában is jellemezhetjük *A látvány és a szavak* írásainak említett csoportját (*Kosztolányi és a szegénység, Vagyunk-lennünk-leszünk-lettünk. Babits Mihály Psychoanalysis christiana című versének elemzése, Az esszé meg a hegy. Nemes Nagy Ágnes Babits-könyvéről*). Balassa kiegészíti és árnyaltabbá teszi azt a képet, amelyet szakirodalmunk rajzolt az öregedő költőről. Tanulmányának legfőbb értéke, hogy újszerűen, a metaforikus képhasználat és motívumvezetés felől közelít Babits önéletrajzi jellegű írásaihoz, az elromlott élet látomásaihoz, és szoros szövegelemzésével meggyőzően hitelesíti a jól ismert tétel érvényességét: „a kultúra s a nemzet válságát, az országromlást saját, végzetesre forduló betegségével összefüggő, analógiás traumaként. . . élte meg” Babits Mihály. Személyes életanyagot tartalmazó kései esszéiben tartózkodik a közvetlen vallomástól. Az emlékezés nála nem az ibseni értelemben vett önfeltárás alkalma, hanem elsősorban kultúrkritikai gesztus, amellyel számot vet a történelmi örökséggel, szembenéz a személyiséget alakító egyénfeletti erőkkel, s a felidézett múlt tükrében pontos képet ad az európai kultúra állapotáról.

Irodalomtörténet-írásunk kiemelkedő szaktudományos teljesítményeinek tanulmányértékű bírálati jól illeszkednek a hosszmetészetében is világos szerkezetű kötetbe:

Rába György és Radnóti Sándor monográfiájáról írott módszertani dolgozatai a *Babits-ról és Pilinszkyről* szóló fejezetekbe, a *Küllő és kerék* szerzőjének tudósi mentalitását és iskolateremtő munkásságát méltató Németh G. Béla-portréja – Hamvas Béla és a fiatal Lukács szellemi arcképe mellett – *A három beszédmód* című világképelemzésekbe.

Balassa Péter szöveginterpretációit a megértés archaikus szenvedélye hatja át: „lát valamit-valakít, és lát valahonnan, ami-aki, illetve ahol túl van már az immanencia nyelvi-gondolati határán”. A misztikusok magatartására emlékeztető odaadással, hittel és alázattal enged a mű hívásának. Nem a tárgy birtokbavételére, hiánytalan megismerésére tör, hanem szüntelenül közelít felé, a hozzá vezető utat keresi, hogy meghallja terem-tőjének a hangját.

Legsikerültebb írásaiban Balassa olyan párbeszédbe vonja olvasóját, amelyben átél-heti mű és befogadója találkozásának közvetíthetetlen pillanatát. (*Magvető*)

DOBOS ISTVÁN

Évgyűrűk

ANTOLÓGIA KÁRPÁTALJÁRÓL

1972 óta ez a negyedik antológiája az ungvári József Attila Irodalmi Stúdió alkotó-közösségének. Az almanach a Kárpáti Kiadó gondozásában jelent meg 1987-ben. Az egykori Forrás-stúdió fiataljai kezdeményezte alkotóközösség már a második nem-zedéket bocsátja szárnyaira ebben a mintegy száz lírai verset és tíz novellát tartalmazó gyűjteményben. A 28 szerzőt felvonultató Évgyűrűkben együtt vannak jelen az 1934-ben született Balogh Miklós és a 25 éven aluli fiatalok (Bundovics Judit, Bartha Gusztáv), de a „derékhad” az 1950-es években született.

Az alkotóközösség előző kiadványaihoz (*A várakozás legszebb reggelén*, 1972; *Szivárványszínen*, 1977; *Lendület* 1982) képest ennek az antológiának a forgatása már nemcsak jó érzés, hanem szellemi izgalom is; a kárpátaljai magyar irodalom életerejének és időszerű hangváltásának a bizonyossága. És nemcsak azért, mert elmarad az eddig állandóan kísértő sematikus „témaáradat”, a közhelyek folytonos felidézése, a pátosz-szal teli költői póz és ünnepi lelkesültség, hanem elsősorban azért, mert a szerzők az 1980-as évek emberi és művészi eszményeiből és társadalmi valóságából indulnak ki. Keresik az azonosulást a társadalom mozgásával és az értékek változásával. Változatlanul törekszenek a társadalmi állapotok megragadására, de egyre inkább áttolódik a hang-súly az önállapot kifejezésére, az etikai és a morális értékek megfogalmazására. Nem a „Meghódítani a jövőt” sematikus lözungja intonálja és szervezi a kötetet. Jelen van egy áttételesebb, expresszívebb és esztétikailag is magasabb rendű és modernebb hangú versbeszéd (Balla D. Károly: *Kék zuhogás*).

Fontosnak tartják az önálló véleményalkotás, a saját költői-írói út járásának jogát, s ezzel együtt rátalálnak az egyéni látásmód és önkifejezés ízlésének boldog öröme-re (*Köszeghy Elemér: Idill*).

Az antológiában szereplő alkotóknak természetesen közös vonásaik is vannak, de különböznek is egymástól. Előtérbe került egyéniségük, és ami még fontosabb: a „témaformálás” egyedisége. Már előző kötetükben (*Lendület*) érzékelhető volt ez a szán-dék, de a váltás és az új eredmény csak most vált valósággá. Az ún. közösségi témákban a „kollektivitás” nem a priori jelenik meg, hanem a költői állapot, a saját költői rend öntörvényeiben rejlő szükségből. Különösen Balla D. Károly, Füzesi Magda, Finta Éva, Dupka György, Vári Fábrián László versei szolgálnak erre példákat az emóció